

1981 tillträdde Åke Daun som professor i etnologi på den s.k. Hallwylska professuren. Han efterträdde då Mats Rehnberg. Daun beskriver Rehnberg, som efterträdde Granlund 1969, som något av en nytänkare när det gällde undervisningen. Han lät, när han tillträdde, den yngre generationen besluta om undervisning och kurslitteratur. Detta innebar, kan man säga, att han blev den som i praktiken hörsammade de krav på omorientering som diskuterats på mötet i Åbo tio år tidigare. Kurslitteraturen kom nu att bättre anpassas till den nya etnologin. Också valen av uppsatsämnen och seminarieunderlag förändrades. Nu öppnades ämnet på allvar för studier av samtiden och disciplinen blev samhällsrelevant, även om det var svårt att tvätta bort den gamla stämpeln av museivetenskap.

Dauns bok handlar huvudsakligen om hans egen utveckling som forskare och vetenskaplig skribent. Han beskriver sin bana och sina olika verksamhetsområden från de första trevande försöken som etnologistudent till sitt arbete som professor i ämnet efter Mats Rehnbergs död 1984. Men boken handlar också om alla dem som omgav honom, alla de kolleger som liksom han själv deltog i den faktiska omorienteringen av disciplinen. Daun nämner dem alla vid namn och diskuterar deras vetenskapliga produktion. På det sättet blir texten centrerad kring just människor verksamma inom det vetenskapliga fältet. Detta gör hans bok till särskilt angenäm läsning för andra forskare (inte bara etnologer) som känner igen sig själva och sina vänner i studien. Det är med andra ord spännande och intressant läsning för den redan initierade.

Dock känner jag mig mera tveksam till att boken har någon större relevans utanför denna ganska snäva krets. Sannolikt är den alltför personligt hållen för att engagera den läsare som inte känner igen persongalleriet. Därför fungerar den t.ex. inte som kurslitteratur för studenter. Det är naturligtvis beklagligt eftersom den behandlar en fascinerande tid, 1960- och 1970-talen, som sällan eller aldrig blivit ordentligt belyst i ämneslitteraturen. Men, för att göra en rättvis bedömning: Åke Daun har sannolikt inte heller haft ambitionen att skriva en lärobok. Han har i stället skrivit ned sina personliga minnen och reflektioner kring den egna forskarverksamheten och han har gjort det på ett föredömligt lättsamt sätt. Samtidigt har han tecknat bilden av hur förändringen tog sig praktiska uttryck, hur paradigmskiftet eller den vetenskapliga revolutionen inom etnologin gick till och vilka insatser som krävdes för detta. Att det sedan förutsätter en del förkunskaper för att förstå detta, dvs. att Daun talar till de egna leden, förtar inte bokens värde alls.

Agneta Lilja, Huddinge

Fredrik Nilsson: *Aktiesparandets förlovade land. Människors möte med aktiemarknaden*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2003. 156 s., ill. ISBN 91-7139-636-5.

Sverige har blivit världsledande när det gäller antalet aktieägare per invånare. Aktiemarknadens skilda verksamheter har på de två senaste decennierna blivit var mans angelägenhet, ett förhållande som kanske fick sitt mest pregnanta uttryck genom PPM-systemets införande år 2000. Varje svensk medborgare ställdes nu inför uppgiften att välja "kapitalplacering för högsta möjliga värdetillväxt", ett val som av statsmakten förespeglades skulle komma ha stor betydelse för individens ekonomiska situation på ålderns höst. Om dessa "vanliga" människors möten med aktiemarknaden har etnologen Fredrik Nilsson skrivit en spännande bok med den underfundiga titeln *Aktiesparandets förlovade land*. På känt etnologiskt maner har Nilsson granskat dessa möten på skilda vardagsanknutna, lokala arenor och sammanhang. Studien bygger främst på fältanteckningar och intervjuer från tre sådana platser; han har deltagit i en kurs i *aktiekunskap* för nybörjare, bevisat ett antal så kallade *aktieträffar* och slutligen gjort en närgranskning av *aktiesparklubben Staffans* verksamhet på ort och plats (Staffanstorps).

Det är en vetenskaplig undersökning som Nilsson presenterar här, men jag vill också betrakta boken som ett debattinlägg med klara politiska implikationer. Utgångspunkten för studien är nämligen inte ett strikt vetenskapligt intresse för fenomenet utan framför allt den laddade samhällsdebatt som utvecklats kring millennieskiftet om det breddade aktieägandets mer djupgående sociala och kulturella konsekvenser.

Författarens berättartekniska strategier är värd begrundan i sammanhanget. Inledningsvis konstrueras ett par extremer i debatten – utopierna kontra dystopierna – en tudelning som banar väg för den mer balanserade positioneringen mellan de två mindre sansade. I fallet Utopia kommer marknaden och det privata näringslivet till medborgarnas räddning när välfärdsstaten successivt retirerar under slutet av seklet. Med hjälp av avreglering, privatisering, frihandel och ökad individuell frihet ska välfärden även fortsättningsvis kunna garanteras. Geme-
ne mans inträde på aktiemarknaden ses som ett naturligt led i samma positiva riktning. Den breda massan får nu möjlighet att åtnjuta det välstånd som tidigare var förbehållet ett fåtal privilegierade. De anförda debattörerna

i framställningen är anonyma, en fondchef ur en debattartikel i *Dagens Nyheter*, en journalist som skriver om fondvalet i *Svenska Dagbladet*, samt en annonsmakare i tidskriften *Sparöversikt*. Möjligen har författaren haft svårt att finna forskare som företräder den linjen.

I den dystopiska varianten finner vi däremot idel namngivna företrädare, både skönlitterära författare som Inger Alvéen och Henning Mankell och vetenskapliga debattörer som Paul Virilio, Richard Sennet samt, som svensk representant, undertecknad. Med några lösryckta meningar ur bl.a. min bok *Is i bilden* slås den dystopiska ståndpunkten efterhand fast som att den påtalade förändringen har gjort människor till kallhamrade och cyniska Börshajar, med destruktiva konsekvenser för det sociala kapitalet och den demokratiska medborgarandan. Tesen återkommer med jämna mellanrum i framställningen som motpol till de förhållanden som påvisas i Nilssons undersökning. Han säger sig också medvetet välja att problematisera den dystopiska varianten eftersom den ter sig mest skrämmande. Därför blir den vägledande frågeställningen "... i vilken utsträckning är det möjligt att tala om en kapitalistisk och nyliberal kolonisation"? (2003:53).

Efter inledningsavsnittet skildrar Nilsson aktiehandelns utveckling under 1900-talet som bl.a. konfirmerar bilden av aktiesparande som en ganska undanskymd och obskyr verksamhet för gemene man, innan den remarkabla uppgången tog vid i mitten av 1980-talet.

Ökningen sätts i samband med nyliberalismens ideologiska maktövertagande, men redan här flaggar Nilsson för att han ställer sig tveksam till talet om kolonisation. Kanske, menar han, har i själva verket nya politiska handlingsytor skapats med allmänhetens inträde på den finansekonomiska scenen? Några frön till motstånd och protest lokaliseras också i samband med den senaste större börsnedgången, IT-bubblans kollaps kring millennieskiftet. Utifrån ett par kritiska anmärkningar riktade mot Ericsson-chefer och fondförvaltare från ministrarna Britta Leijon och Leif Pagrotsky i anslutning till börsrasen, talar författaren, med hänvisning till sociologen Ulrich Beck, om "aktieägandets slumrande politiska potential". Paralleller görs mellan den "breda folkliga (aktie) rörelsen" och senmoderna subpolitiska processer av modell miljörelsen. Målet för denna nya folkrörelse är dock ingen samhällsförändring, utan uppges vara en reformering av aktiemarknaden. Vapnet som denna potentiella massrörelse bär är hotet om att anlita alternativa sparformer.

Temat återkommer i kapitlet "Här är inget hokuspokus", där författaren tar oss med på en nybörjarkurs

i *aktiekunskap* hösten 2002. Aktiemarknaden befinner sig i en djup förtroendekris och kursledaren får, som det verkar, använda mer energi än vanligt för att övertyga deltagarna om aktieägandets förträfflighet. "Långsiktighet" är följdriktigt ett ständigt återkommande tema i argumentationen. Historiska data visar nämligen att, trots diverse dramatiska börsnedgångar under 1900-talet, är det aktieägarna som i det långa loppet är vinnarna i tillväxtligan. Som helhet handlar kursen i aktiekunskap mer om nyliberal, ideologisk propaganda än om att förmedla saklig kunskap, konstaterar Nilsson. Aktiemarknadens goda sidor ställs konstant mot välfärdsstatens destruktiva. Men han menar samtidigt att deltagarna inte okritiskt svalde kursledarens budskap. Nålstick delades kontinuerligt ut mot t.ex. orättmätiga avgångsvederlag för näringslivsdirektörer (fallet Percy Barnevik), samt rent allmänt mot brister på rättvisa och etiska värden inom aktiemarknaden. Det fanns en utbredd misstanke om att det var den finansiella elitens spel i kulisserna som avgjorde utfallen på börserna. Den i grunden rationellt fungerande aktiemarknaden saboterades av diverse "börsbusar" på spelplanen.

Temat ideologiskt impregnerade budskap och folkliga kritiska anmärkningar är framträdande även i följande kapitel där författaren äntrar en scen som erbjuder direktkontakt mellan aktieägare och aktiemarknadens skilda representanter, nämligen så kallade *aktieträffar*. De arrangeras av *Aktiespararna* och syftet är att materialisera en i annars stora stycken abstrakt verksamhet, där småsparare får möjlighet att möta varandra, företagare, analytiker och större aktörer face-to-face. De manipulativa dimensionerna är här, som i fallet kursen i aktiekunskap, påtagliga. Arenan är skickligt iscensatt för att inkorporera besökaren i den nyliberalt präglade gemenskapen och föreställningsvärlden. I detta fall är författaren beredd att sympatisera med den dystopiska berättelsens konstaterande. Men han är samtidigt tveksam när det gäller talet om kolonisation (som Nilsson tycks mena är ungefär liktydigt med "hjärntvätt", vars konsekvens bl.a. är att platsen framför informationsflödet på datan aldrig lämnas). *Aktiespararna* har nämligen ett Janusansikte, å ena sidan nyliberalismens banerförrare, å den andra en organisation präglad av folkrörelseideal. Den senare sidan talar om behovet av solidaritet mellan småspararna för att bemöta fienden "kapitalet", här antagligen syftande på de kapitalstarka aktörerna. Nilsson menar att vi här kan se tecken på något som skulle kunna utvecklas till en "kritisk folkrörelse med demokratiska förtecken" (2003:97).

De två följande kapitlen kan sägas pröva den tesen genom att Fredrik Nilsson nu lämnar de propagandistiska budskapen för att anamma ett konsekvent tillämpat gräsrotsperspektiv. Han färdas nu till det lilla samhället Staffanstorp, strax utanför Lund, för att under en tid närvara vid ett antal av aktiesparkklubben Staffans sammanträden, samt även tala enskilt med fem av medlemmarna i klubben. Genom att studera händelseförlopp och samtal under klubbens möten, samt lyssna på enskilda utsagor i intervjusituationer, kommer Nilsson fram till slutsatser som i stort sett harmonierar med vad som påvisats i bokens föregående kapitel. Aktieägandet har inte koloniserat vardagens bestyr och tänkande. Tvärtom, för att anknyta till den tidigare presenterade hypotesen, kan man se klara tendenser till att aktieägandet – i detta fall – har genererat en social gemenskap som befördrar solidariska och demokratiska sinnelag och principer. Klubbens framgång bygger på att medlemmarna samarbetar. Var och en ska bidra med sin specifika kompetens för att befrämja kollektivets ekonomiska intressen. Parallellt med den finansiella tillväxten växer det sociala kapitalet. Man ser i denna vardagsmiljö mycket lite av den cyniska, egotrippade Klippare som i den dystopiska berättelsen uppges mena blivit utfallet av aktiemarknadens intrång i gemene mans vardagsvärld.

Den positiva argumentationen höjs ytterligare ett snäpp i bokens slutkapitel. Vi tycks verkligen vara på väg till "aktiesparandets förlovade land". Här blir det snudd på nyliberal propaganda. Vi får t.ex. veta att företagen måste ha riskkapital för att kunna fortsätta och expandera. Därför måste det finnas en fungerande aktiemarknad. Via de kritiska kommentarerna från de folkliga representanterna som kontinuerligt redovisas i boken sluter vi oss till att aktiemarknaden i det avseendet lämnar en hel del övrigt att önska. Men hopp finns och det ligger i att en slumrande folklig aktieägarrörelse vaknar och genomför den sanering och reformering av aktiemarknaden som krävs, menar författaren. En nyckelroll tilldelas här *Aktiespararnas förening* som lämpligen kan fungera som samlande och ledande organ för den stora massan.

Den inte oväntade slutsatsen blir att förvisso har nyliberalismen vunnit mark på den offentliga scenen, men den har trots allt inte tillskansat sig de nya aktieägarnas fulla förtroende. Närmar vi oss vardagsvärldens innersta, i detta fall det välmående medelklasssamhället Staffanstorp, kan vi se att här trampar människor fortfarande tryggt runt i fotspår som lagts av det gamla folkrörelse-Sverige. Läsaren kan lägga ifrån sig boken

i trygg förvisning om att allt egentligen är sig ganska likt i folkhemmet.

Eftersom bokens frågeställningar och studieobjekt också har varit mitt forskningsområde under ganska lång tid har jag naturligtvis många kommentarer till denna spännande text. Men jag ska göra som Nilsson, undvika detaljerna för att fästa vikt vid vad som för mig är det mest "skrämmande" i denna berättelse om det utbredda aktieägandets konsekvenser.

Om jag ska använda de polariserade kategorier som Nilsson gör är det helt klart att denna skildring kan inordnas i den utopiska genren. Författaren vill kanske positionera sig i en mellankategori, men lyckas i så fall inte särskilt väl. Det finns nämligen mycket lite i storyn som inte nyliberala förespråkare skulle sympatisera med eller ta till sig med viss belåtenhet. Trots att börsen slår bottenrekord under undersökningsperioden söker sig människor fortfarande till kurser i aktiekunskap och till aktieträffar, samtidigt som aktiesparkklubben Staffan oförtrutet arbetar vidare. Fullt förstäligt naturligtvis att entusiasmen inte är på topp. Det är också begripligt att det fälls en och annan kritisk kommentar. Men framför allt måste det vara glädjande att notera att människor träffas, samarbetar och har roligt tillsammans parallellt med att de verkar som aktörer på kapitalmarknaden. Den implicita tanken om att nyliberala anhängare eller storkapitalister skulle se med viss oro på att det bildas demokratiskt organiserade föreningar med privatekonomiska syften förefaller främmande. Det är snarare så att de med tillfredsställelse kan konstatera att det nyliberala idékomplexet har slagit rot ordentligt i den skånska myllan. Lika förtjusta torde de också bli över att läsa att människor har tid och möjlighet att förverkliga "det goda livet" bortom ideliga funderingar kring aktieprognoser och räntenivåer. Det kan ses som att de får rättmätigt njuta frukterna av de finansekonomiska aktiviteterna.

Det kan självfallet hävdas att motståndet spirar där det kan te sig som om individer blott är strukturernas fångar, vilket författaren gör, men i undersökningen framkommer föga som kan betecknas som subversivt i någon mening. Nilsson återkommer ofta till ett tal om "demokratisk reformering", en påstådd ambition att "ändra spelreglerna för att skapa rättvisa", men det stannar vid vaga konstateranden. Hur långt dessa presumtiva förändringar sträcker sig får vi aldrig veta, inte ens i form av spekulationer. I vilken mån det t.ex. inkräktar på principen om högsta möjliga utdelning på investerat kapital blir aldrig klarlagt. I aktiesparkklubben Staffan förs av allt att döma inga andra diskussioner än de som ger "klirr i kassan".

Jag tycker det motståndsperspektiv som Nilsson anlägger kräver mer än att påvisa att någon tycker att vissa företagsledare har för generösa bonusprogram. Det hör dessutom till saken att aktieägare ända sedan Adam Smiths dagar varit ängsliga för att de anställda företagsledarna kapar åt sig andelar av vinstkapitalet som lagenligen tillhör ägarna. Det är säkert rätt att människor i gemen mer än tidigare engagerar sig i den typen av kritik som för tillfället träffar Skandiadirektörernas påstått oskäligen löne- och bonusuttag. Men de tycks göra det i egenskap av aktiva aktieägare som inte accepterar att det magra utfallet av investeringarna inte också drabbar tjänstemännen, inte som kritiker av systemet i sig. Småägare tycks idag kräva det som rutinerade kapitalägare alltid krävt: större insyn i företagets skötsel. Som Olle Rossander skriver på DN-debatt (8/5) i en kommentar till Förtroendekommissionens betänkande har det utbredda anonyma fondägandet inneburit att företagsledare allt mer börjat betrakta företagen som sina egna. Men de kapitalsvagas krav är förenliga med aktiemarknadens principer, inte emot dem. Författaren tycks ibland förbise att "småsparare" idag faktiskt *är* aktiemarknaden, inte representanter för en oppositionell kraft utanför.

Det är glädjande att se att de demokratiska mikroprocesserna fortfarande fungerar i Staffanstorps vardagsliv, men jag förstår inte den antydda kopplingen mellan levande demokrati och motståndare till aktiemarknadens principer? Demokrati har som bekant varit en viktig förutsättning för kapitalismens utveckling. Att gå in på detaljer här finner jag överflödigt. Men jag tror det handlar om ett missförstånd av den typen av hot mot demokratin som skisseras i de så kallade dystopiska berättelserna. Demokrati innefattar nämligen mer än demokratiska sinnelag och sociala relationer. Folkstyre kan inte reduceras till en fråga om huruvida man isolerar sig framför datorn eller träffar vänner i föreningssammanhang, vilket tenderar att göras i *Aktiesparandets förlovade land*. Demokrati handlar framför allt om vanliga människors reella makt i stat och kommun, om alla medborgares möjligheter att påverka samhällets och vardagslivets utformning på avgörande punkter. Vad den kritiska debatten om den globala finanskapitalismens verkningar pekar på är att de möjligheterna har numera kraftigt kringskurits. Staters ekonomiska villkor dikteras idag i stor utsträckning av globalt verkande kapitalstarka aktörer och organisationer. Medlemmarna i aktiesparklubben Staffan må vara kritiska mot diverse företags sätt att hantera deras investeringar, men faktum kvarstår att de genom sin verksamhet kontinuerligt underbygger

den makt som det globala kapitalet utövar. Det spelar föga roll att de verkar kollektivt. Att medlemskapet i klubben är en privatekonomisk strategi vid sidan av andra blir tydligt när vi får veta att medlemmar även privat opererar som aktörer. De alternativa investeringsförslag som sållats bort i den demokratiska processen kan alltså prövas enskilt. Medlemmarna lämnar med andra ord inte aktiemarknaden när de stänger dörren till klubblokalen.

Mitt påpekande ovan kan självfallet avväpnas genom att hänföras till att vara ett typiskt argument i den dystopiska genren. Med reservation för rubriken kan jag inte förneka att jag skriver inom en viss stilart, men samtidigt är det kanske värt att påminna om att det inte finns en plats utanför några genrer. Fredrik Nilsson skriver in sig, som jag tidigare påpekat, i den här rubricerade utopiska berättelsen, men samtidigt också i en klassisk genre som jag i brist på bättre benämning vill kalla "moralisk panikgenren". Den har som särmerke att med ironisk distans demaskera upprörda stämmor om samhällets förfall som blott uttryck för, just moralisk panik, underförstått debatten är inte bara konstruerad, den är dessutom en aning komiskt överdriven. Genren säger nämligen att det moderna samhället alltid har kantats av återkommande förutsägelser om dramatiska samhällsförändringar och antydningar om mänsklighetens undergång. Därför bör du ta larmrapporterna med ro.

Den lugnande effekt som är genrens konsekvenser är dock för mig betydligt mer "skrämmande" än att människor kanske blir mer oroade än de bör vara av att lyssna till dystopikernas budskap. Dystopi är för mig ingen bra benämning. Genom att lyfta fram förhållanden som kanske inte är omedelbart synliga i vardagslivet kan de också granskas, bedömas och slutligen, trots allt, bli föremål för demokratiska prövningar och beslut. Det finns en god portion optimism i den ståndpunkten.

Mats Lindqvist, *Huddinge*

Ulf Stahre: *Den gröna staden. Stadsomvandling och stadsmiljöförrelse i det nutida Stockholm*. Bokförlaget Atlas, Stockholm 2004. 342 s. ISBN 91-7389-136-3.

Ulf Stahre disputerade i etnologi 1999 på avhandlingen *Den alternativa staden. Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*. Jag recenserade denna värdefulla och välgjorda avhandling i Rig 2000: 1. Nu återkommer Stahre med ett slags uppföljning av avhandlingen, som